

<https://doi.org/10.15407/fd2023.01.007>

УДК 2.28; 32.32

Людмила ФИЛИПОВИЧ, доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, 01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
lfilip56@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0886-3965>

Віта ТИТАРЕНКО, доктор філософських наук, професор, старший науковий співробітник відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, 01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
vitatit@i.ua; <https://orcid.org/000-0003-1073-9792>

Оксана ГОРКУША, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, 01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
slovosvit@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-4751-6616>

КОНТЕКСТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ГОЛОВНИХ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стаття пропонує поглибити і розширити класичні методологічні принципи, сформульовані українським академічним релігієзнавством в довоєнний час. Автори обґрунтовують необхідність контекстуалізації як одного з головних методологічних підходів у вивченні сучасних релігійних процесів. Переосмислення потребують не тільки універсальність і дієвість деяких дослідницьких методів в нових обставинах російсько-української війни. В ієрархії релігієзнавчих принципів особливо затребуваним реальними подіями війни стає принцип контекстуальності. Автори нагадують про ті контекстуальні небезпеки для життєвого світу України, що існують в релігійному його сегменті, виділяючи зовнішні і внутрішні чинники, які не можна ігнорувати при аналізі сучасної релігійної ситуації в Україні та світі.

Трагічні зміни контексту життя українців — мовного, культурного, інформаційного, релігійного тощо з необхідністю коригують експертну нейтральність, об'єктивність, незаангажованість. На думку авторів, ситуація війни звільняє від безстороннього, позаконтекстуального аналізу. Допустимість такого методологічного прийому вносимо на обговорення.

Ключові слова: контекстуальність, російсько-українська війна, методологічні підходи, принципи академічного релігієзнавства.

Цитування: Филипович, Л., Титаренко, В., Горкуша, О. (2023). Контекстуалізація як один із головних методологічних підходів релігієзнавчого дослідження в період російсько-української війни. *Філософська думка*, 1, 7–25. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.007>

Актуальність і ступінь дослідженості

Українські релігієзнавці від моменту конституювання українського академічного релігієзнавства як окремої галузі гуманітарного знання відповідально поставились до необхідності визначитися у методологічних підходах і доречних методах свого дослідження. Очевидно, що панівні в радянський період методологічні вимоги не могли задовольнити потреби вільної від воєнничої ідеології науки про релігію, яка стала на шлях власної ідентифікації, аргументовано відмежувавшись від наукового атеїзму і теології.

Переважає більшість тогочасних релігієзнавчих праць містила методологічні розмірковування про об'єкт і предмет релігієзнавчого дослідження, про загальну методологію академічного вивчення релігії, про особливі прикладні методологічні програми, які застосовувались в роботах з історії релігії і релігій в Україні, при аналізі релігійності, при виявленні зв'язку етнічного, політичного, соціального, культурного і релігійного факторів в історії і сучасному житті людства, зокрема й українців. Напрацьовано цікавий і багатий матеріал, який потребує системного узагальнення у вигляді серії книг, проведенні конференцій, теоретичних семінарів. Частково це вже зроблено [Академічне, 2000; Практичне, 2012; Релігієзнавство, 2013; Функціональність, 2017]. Автори неодноразово зверталися до питань методології релігієзнавчих досліджень [Горкуша, 2021; Колодний, 2020b; Филипович, 2022a; Филипович, 2021; Филипович, 2019; Филипович, 2022c].

Але загалом методологічні проблеми в релігієзнавстві знаходилися в тіні. І не через відсутність наукового інтересу до проблем метатеорії, а через брак ресурсів, які спрямовувались на інтелектуальне опанування більш нагальних питань, пов'язаних із практикою суспільно-релігійного життя. Грунтовні праці з методології релігієзнавства, яких ще чекає релігієзнавча спільнота, потребують спеціальних академічних умов:

1) достатньої кількості емпіричних та галузевих досліджень з позитивним і негативним результатом, аналіз яких сприятиме формулюванню більш чи менш успішних методологічних настанов;

2) часу й фахової підготовки для концептуалізації власних методологічних надбань в порівнянні та з урахуванням світового методологічного здобутку.

У своїх методологічних пошуках українські релігієзнавці звертаються переважно до українського матеріалу. До з'ясування предметного поля методології долучалися релігієзнавці різних поколінь, шкіл, традицій, напрямків, усвідомлюючи, що «проблема методологічного обґрунтування досліджень релігії та релігійних феноменів завжди відрізнялася складністю і неоднозначністю розв'язання» [До читачів, 2013: с. 3].

Це зумовлено, на думку деяких науковців, багатьма чинниками, насамперед «непевністю дисциплінарного статусу таких досліджень: які серед них належать до філософії релігії, які до саморефлексій релігійної свідомості й до теології, які до історії або соціології релігії, а які до власне релігієзнавства?»

[Там само]. Під час теоретичних дискусій [Горкуша, 2009] з'ясовувалося: а чим є релігієзнавство — просто узагальненою назвою методологічно гетерогенних дослідницьких стратегій та напрямків чи теоретично самообґрунтованою наукою, в межах якої мають посісти своє місце різні тематики досліджень?

Однак і зарубіжний доробок потрапляв у поле зору українських релігієзнавців, які відстежували різноманітні дослідницькі тенденції в зарубіжній науці, яка також прагнула розширити і удосконалити методологічні підходи в процесі пізнання релігійних феноменів. Західна методологія (як самостійна частина релігієзнавства) — не дуже поширена тематика досліджень за кордоном. Крім того, там вона, як правило, розуміється не як метатеорія, а як набір конкретних дослідницьких методів [Research Methodology, s.a.], в межах яких пропонується феноменологія релігії, антропологія релігії, соціологія релігії, історія релігії, філософія релігії і навіть психологія релігії саме як методологічні підходи у вивченні релігії.

Такий підхід існує в університетах, де майбутнім науковцям рекомендують опанувати ці класичні дослідницькі методології. Вони можуть модифікуватися, але загалом залишаються в межах традиції. В одному з підручників з релігієзнавства стверджується, що «по суті є три способи підходу до вивчення релігії, тобто філософія релігії (феноменологія), вивчення релігійних спільнот (функціоналізм) і вивчення всіх аспектів вірувань, практик і досвіду послідовників конкретної релігії (lived religions)» [Research Methods, s.a.].

Незважаючи на більш тривалу традицію методологічних пошуків, західна наука відносно недавно узагальнила наробки в царині методології, опублікувавши багатосторінкову працю про дослідницькі методи у вивченні релігії [The Routledge handbook, s.a.]. Часткове опрацювання цього унікального видання підштовхує до висновку, що вітчизняні пошуки задовільної методології дуже близькі західному досвіду, оскільки ми, академічні релігієзнавці, поділяємо думку про надважливість методології у вивченні і дослідженні релігії: «методи, разом з теоріями, концепціями та категоріями є основою сучасної науки: знання, прийняте як “наукове”, має базуватися на емпіричному матеріалі (даних), зібраних за допомогою методів, які прийняті як “наукові”, а їх аналіз має відбуватися за правилами, заснованими на “наукових” методах, із залученням концепцій і теорій, прийнятих відповідною академічною спільнотою» [Ibid., p. 3].

На відміну від зарубіжних колег, наш інтерес до методологічних підходів у вивченні релігії зумовлений не стільки загальнотеоретичними потребами науки про релігію, скільки практичним запитом на критичне переосмислення класичних методологій довоєнного часу, необхідністю їх корекції та уточнення у форс-мажорних ситуаціях, однією з яких виявилася повномасштабна різнорівнева агресія РФ проти України.

Тому *метою цієї статті*, яка відкриває спеціальний випуск «Філософської думки», передуючи всім іншим матеріалам, її автори обрали необхідність

обґрунтувати контекстуалізацію як один з головних методологічних підходів при дослідженні релігії і сучасних релігійних процесів, зокрема в період нинішньої війни.

Основний виклад

На сьогодні існують різні методології релігієзнавчого дослідження, в межах яких обговорюється все багатоманіття релігійних тем, де, за визначенням фундатора академічного релігієзнавства в Україні професора А. Колодного, «...істина як наукова система знань про релігію у своєму розвитку повинна збігатися з істиною як процесом пізнання її. Це відбувається лише тоді, коли наукове пізнання досягає релігію в її внутрішній необхідності» [Колодний, 2020а: с. 41]. Постає питання навіть типології методів дослідження. На думку того ж А. Колодного, методи поділяються на предметні і суб'єктивні, на глобально / загальні і партикулярно-дисциплінарні.

Останні вважаються найпоширенішими. Їхні відмінності зумовлені філософсько-світоглядною позицією, прив'язкою до різних культур чи релігійних традицій, розумінням науковцем природних функцій вивчення релігії. Релігієзнавство, адекватно пізнаючи релігію, з необхідністю напрацьовує нові методологічні підходи або актуалізує найбільш затребувані часом. У довоєнний період академічних релігієзнавців більше цікавили загальні питання:

- яка природа релігієзнавчих пошуків — чи то є різновид раціонального пізнання, а чи «одкровенне» пізнання буття, інтуїтивне осягнення трансцендентного?
- якими мають бути об'єктивні умови розуміння релігійних феноменів: чи повинен мати дослідник власний релігійний досвід?
- якщо релігієзнавство є самостійною галуззю наукового пізнання, то які закони має його предметна сфера, через які категорії воно розкривається?
- чи має релігієзнавство свої специфічні методи наукового пошуку, чи повинно послуговуватися лише методами інших наук?

Поетапний і природний пошук науковців в загальній царині методології релігієзнавства перерваний сучасною ситуацією війни, яка вимагає переглянути не тільки універсальність і дієвість деяких методологічних принципів в нових обставинах, але й загалом парадигмальність / нормальність науки, засобів якої «виявляється недостатньо для пошуку відповідей на надзвичайно складні комплексні питання, що постають перед наукою як запити суспільства чи його окремих сегментів» [Гардашук, 2022: с. 142].

Ми поділяємо думку колеги-філософа Т. Гардашук про те, що «наука зазнає змін не лише в результаті накопичення наукових фактів і внаслідок внутрішньої логіки розвитку наукових досліджень, а й через зміни зовнішніх умов її функціонування» [Там само]. Можна посперечатися, що має виникнути раніше у вивченні релігії: накопичення конкретного матеріалу чи розробка методів його дослідження? На нашу думку, ідеально, коли ці процеси одночасні та взаємопов'язані, але, як правило, методологія як набір

певних методів спонтанно супроводжує збір даних про релігію, але методологія як метатеорія, в межах якої прояснюються закономірності і тенденції розвитку релігії і релігійних процесів, усвідомлюється дещо пізніше в цьому загальному процесі пізнання феноменів.

Вітчизняні академічні релігієзнавці ще у 2000 р. при створенні відомої праці «Академічне релігієзнавство» передбачили необхідність прописати свої методологічні підходи у вивченні релігії. Це була фактично перша спроба відійти від того єдиного методологічного дискурсу, заданого ідеологічним завданням критики і спростування релігії, який домінував довгі десятиліття ХХ сторіччя. У цій фундаментальній праці, що відкрила двері українському академічному релігієзнавству в ХХІ сторіччя, автори, крім насичених методологічною проблематикою перших двох розділів, темі «методологія» присвятили окремий параграф «Зміна парадигм методологічного мислення в релігієзнавстві» [Академічне, 2000: сс. 87—98].

Закладені там ідеї, узагальнені Р. Трачуком під керівництвом А. Колодного, — ще не концепція чи теорія, але вони тривалий час визначали теоретичні фундаменти релігієзнавчих пошуків в Україні. Виділені і обґрунтовані принципи наукового дослідження релігії (об'єктивність, позаконфесійність, світоглядний плюралізм тощо) стали нормативно-підвалинними для будь-якого релігієзнавчого аналізу. На думку авторів «Академічного релігієзнавства», «саме система цих визначальних принципів, норм наукового дослідження становить зміст методології релігієзнавства» [Там само, с. 90]. Однак за понад два десятиліття виникла потреба доповнити і розвинути ці принципи.

Незмінно визначальною метатеорією для українського академічного релігієзнавства залишається філософія релігії [Горкуша, 2012: сс. 83—97], яка займається конституюванням головних наукових підходів та програм у дослідженні релігії. Вона власне і стала тією теоретично-рефлексійною галуззю, що забезпечувала і забезпечує окремі прикладні дослідження релігії в усьому багатоманітті її емпіричних проявів спільним методологічним фундаментом. Філософія релігії містить:

- 1) нормативні настанови — наукові принципи;
- 2) апробовані й ефективні знаряддя: підходи та методи, за допомоги яких предмет уваги дається для дослідження й теоретичного аналізу;
- 3) дефінійований спеціальний тезаурус, завдяки якому уможливорюється фіксація й передача набутого нового знання про релігію.

Саме це і давало можливість усвідомити релігію як певну цілісність, що має (відмінні від інших предметів гуманітарного зосередження і дослідницької уваги) властивості, які і дають нам підстави говорити про релігію як такий феномен людського буття, який хоча і дається для дослідження у найрізноманітніших формах та виявах, однак має сутнісну змістовно описувану самототожність. Звичайно, крім методологічної теоретично-рефлексивної функції, філософія релігії має також і власний предмет в межах предмета

дослідження академічного релігієзнавства — релігійну свідомість та світогляд, релігійну функціональність у її варіативності залежно від культурно-історичних обставин та властивості й характеристики релігії у різноманітних способах її контекстуального прояву [Там само].

Виходячи з цього, українське академічне релігієзнавство осмислює релігію в усьому комплексі її функційної системи та ретельно досліджує як структурні компоненти, що утворюють феномен релігії, так і особливості її функціонування як специфічної цілісності [Колодний, 2013: сс. 25—26; Колодний, 2020а: с. 39], що діє як система взаємопов'язаних елементів, кожен з яких, маючи власне функційне (суспільно-історичне) призначення, водночас постає вагомим чинником як впливу релігії на суспільство та людину, так і саморозвитку релігії як особливого феномену людського життя. Оскільки академічному релігієзнавству досяжний для дослідження лише той бік релігії, який фіксовано проявляється в контексті людського життя, завданням науки про релігію є зрозуміти, яким чином:

- 1) релігія впливає на суспільство та людину;
- 2) суспільство та людина впливають на релігію;
- 3) конкретні умови коригують наслідки цих взаємовпливів.

Той бік релігії, який є предметом спеціального зацікавлення теологів та релігійних філософів, знаходиться поза межами наукових пізнавальних можливостей, тому і не піддається релігієзнавчому вимірюванню, аналізу й дослідженню. Натомість українських філософів релігії в межах академічного релігієзнавства цікавить щонайперше функційне призначення релігії — бути ефективним засобом контекстуального самовизначення людини у світі, а для цього — забезпечувати світогляд віруючого додатковими параметрами для орієнтування у світі, житті, відносинах. Світогляд людини, її світо- та само-розуміння, світо- та само-пізнання і відчуття, спосіб дії та цілеспрямованість цілої життєдіяльності залежать зокрема і від того, чи присутнє (і яке саме) у свідомості людини уявлення про надприродне, які регламентативні механізми та критерії оцінки цим уявленням закладаються, які моделі поведінки задаються.

Звідси й структурно-функціональний підхід до релігії, артикульований цілісною системою галузей академічного релігієзнавства [Дисциплінарне, 2009; Колодний, 2020а: сс. 78—85], та специфічна методологія — структурована головними принципами система методів, спрямована на аналіз релігії як цілого, що проявляється широким спектром наслідків різноманітних функцій/впливів релігії в суспільному, культурному, історичному, політичному, економічному, національному тощо контекстах життя людини. Така академічно-релігієзнавча методологія зорієнтована на розкриття релігії в її онтосенсозмістоінститутогенезі через синтез з безлічі окремих безпосередніх та опосередкованих емпіричних проявів в конкретному галузево-змістовному наповненні релігії, з метою сприяння позитивним практичним наслідкам завдяки можливому удосконаленню її функційних впливів. Адже,

як доводить у своїх методологічних міркуваннях Анатолій Колодний, наука не може залишатися річчю-в-собі. Вона має функційно заявляти про себе.

Тож українські академічні релігієзнавці прагнуть підходити до осмислення релігії, дистанціюючись хай не до виміру зовнішнього позасистемного спостерігача (що принципово неможливо), але до статусу незаангажованого ідеологічним завданням (апологетичним чи спростувально-критично-засуджувальним) аналітика й науковця, який цілком свідомий, що його особистісна світоглядна матриця не повинна підміняти собою об'єкт дослідження чи ушкоджувати його предметне розгортання, а, навпаки, є майданчиком для вільного від догматизму певних ідеологій запитування й впізнання релігії в її конфесійних, буттєвих, суспільних чи світоглядних виявах.

З іншого ж боку, кожен з нас таки є заангажованим власними ідентичнісними параметрами. На це звернув увагу відомий польський дослідник релігії А. Бронк, говорячи про неможливість безпередумовного релігієзнавства, оскільки дослідник-релігієзнавець в ході дослідження, керуючись певними культурними (європоцентризмом, україноцентризмом, росієцентризмом тощо), релігійними (християноцентризмом чи будь-яким іншим «центризмом»), світоглядними, а чи ж ідеологічними інтересами при інтерпретації релігійних явищ з необхідністю продукує викривлену інтерпретацію релігійних явищ.

Намагатись уникнути прагматично орієнтованих результатів наукового осмислення релігії не лише важко, але й небезпечно, адже як релігія, так і релігієзнавство як системне пізнання релігії в її розмаїтих виявах, є суто людським, гуманістичним, антропоцентричним феноменом/пізнанням, що має конкретне практичне завдання: спасіння людини (для релігії); забезпечення людини адекватним знанням того, що є релігія (для релігієзнавства). Той же А. Бронк зазначав, що «...абсолютна об'єктивність в релігієзнавчих дослідженнях неможлива, а важливою постає роль методологічних досліджень як місця зустрічі конкуруючих точок зору» [Бронк, 2011: сс. 85—98].

Враховуючи, але не абсолютизуючи вищеозначені проблемні моменти методології релігієзнавчого дослідження, в українському релігієзнавстві विकристалізується розуміння, що «текстуру дійсності можна вловити лише особистим досвідом (контекстуальність пізнання релігійної дійсності), а об'ємність — глибиною обізнаності з предметом та його специфікою» [Майдан, 2014: с. 8]. На думку авторів книги «Майдан і Церква: хроніка подій та експертна оцінка», у якій ми і намагались здійснити власне контекстуальний релігієзнавчий аналіз суспільно-історичної події, «інтерпретативно-інформаційна опосередкованість, темпорально-просторова й культурно-світоглядна дистанційованість» не повинні підміняти дійсність, як предмет аналізу і прогнозування «ідеологічно звіреним і контекстуально сформованим» симулякром [Там само, с. 10]. Понад те, в умовах війни (дійсності у її подійно-екстремальному стані) контекстуальність постає вкрай важливим методологічним підґрунтям, фактично стає домінуючим принципом осмислення, випереджуючи інші можливі конкуруючі методологічні підходи.

Як науковці ми свідомі, що нинішня методологія релігієзнавчої науки не є абсолютно досконалою, вона перебуває в стані становлення і трансформацій, тим більше в умовах війни. Тому запропонована академічними релігієзнавцями система блоків деяких методологічних принципів також є робочою. Евристичне її значення полягає в тому, що вона дає можливість диференціювати роль розглянутих методологічних принципів в релігієзнавчому пізнанні [Колодний, 2020а: сс. 35—64].

Традиційно згідно з «Академічним релігієзнавством» виділяють декілька підходів у вивченні релігійних феноменів:

1) Діахронічне дослідження причин і наслідків в історії релігійних інститутів, ідей і способів діяльності. «З метою з'ясування сьогодишньої релігії історично ми повинні побачити те, що їй передувало, і ми повинні зробити спробу витлумачити її форми на основі минулого» [Waardenburg, 1987: р. 359]. Це стосується не тільки традиційної релігії, а й нових релігійних рухів, що виникли протягом ХХ століття, а також «свідомо» створених релігій.

2) При порівняльному вивченні сучасних релігій інтерес спрямовується на паралелі та розбіжності у різних релігійних системах у певний момент. Так, нині практично в усіх релігіях проводиться розрізнення «модерністської» і «традиціоналістської» тенденцій, які можна порівнювати.

3) Контекстуальне вивчення релігії передбачає дослідження способів, якими впливають на релігію її соціальний, політичний та інші контексти.

4) При герменевтичному вивченні сучасної релігії основна увага повинна зосереджуватися на інтерпретаціях, які дають люди релігійним феноменам. «Особливо продуктивними є герменевтичні дослідження, якщо розглядати нові інтерпретації старих релігій як свого роду духовне вирішення проблем, що здаються нерозв'язаними іншими способами і таких, що є екзистенційними за своєю природою» [Академічне, 2000: с. 90].

Вибір конкретних методів релігієзнавчих досліджень та їх пріоритетне використання залежить як від якостей (стану) досліджуваного релігійного об'єкта, так і від тих конкретних завдань, які ставить перед собою науковець [До читачів, 2013: с. 4]. Усвідомлюючи форс-мажорність війни як явища загалом, так і небезпечність російської агресії проти України зокрема, яка руйнує не тільки зовнішні, але внутрішні світи українців та всього людства [Війна, 2022: сс. 7—58], сфокусуємо критичний аналіз релігійної ситуації на розгляді тих ризиків, які впливають на цю ситуації в світовому і локальному масштабах не тільки в найближчій, але й далекостроковій прогнозованій перспективі.

Методологія як логіка релігієзнавчого пізнавального процесу має бути цілісною та всеохопною. Та сьогодні ми розуміємо, що в ієрархії релігієзнавчих принципів, такі важливі принципи, як світоглядний і конфесійний плюралізм, поступаються принципу контекстуальності та інтерпретативності, затребуваним реальністю війни Росії проти України.

Усвідомлюючи, що контекстуалізація є одним з головних методологічних підходів сучасного релігієзнавчого дослідження, релігієзнавці ще у 2000 році підкреслювали, що культурно-історичний контекст — це першооснова буття сучасної людини. Розглядаючи її, С. Кримський відзначав, що в контексті так званої антропологічної катастрофи зустріч з самим собою є цінною проблемою духовності, коли феномен особистості висувається на авансцену історії. «Не ідея людини взагалі, не її рольові структури, людяність сама по собі, але їхнє переповнення через індивідуальні якості особи визначає тепер результативність гуманістичної свідомості» [Кримський, 1992: с. 22]. Виходячи із заданих філософськими антропологами перспектив, будь-які події, явища релігійного життя релігієзнавці експлікують/тлумачать, виходячи із життєвих/вітальних/екзистенційних інтересів людини, людей, людської спільноти.

В екстремальних умовах війни, коли звичний контекст нашого життя може раптово зникнути (як це відбулось на окупованих ворожими військами українських територіях чи в результаті руйнування від обстрілів та бомбардувань цілих міст і районів, де знищені освоєні, унормовані й налагоджені, окультурені локуси буття людських спільнот), контекстуальність виглядає вкрай важливою. Так, наприклад, зміна геополітичного контексту через анексію РФ Кримського півострова призвела до катастрофічних наслідків для українських громадян та інституцій, що були носіями і виразниками Українського світу.

Агресор-окупант (російські загарбники) змінює контекст життя людини — мовний, культурний, інформаційний, релігійний. Знищуючи носів української громадянської свідомості, РФ поширюють руйнівну дію на українські конфесії, заклади освіти, книги, мову, пам'ять. Кремль переконаний, що, змінивши український контекст на рускоміровський, можна змінити дійсність і примусити людей зректись свого українського громадянського, культурного, конфесійного самовизначення. Силою нав'язуючи «рускоміровську» ідеологію, яка пропагується зокрема й через проповідь РПЦ, що виконує функцію сакралізатора й легітимізатора рускоміровського контексту життя, РФ уніфікує поневолені території і народи, свідомо втягуючи в свою контекстуальну орбіту мільйони людей.

Українські релігієзнавці, контекстуально аналізуючи релігійну ситуацію ще в довоєнний час [Филипович, 2020: сс. 55—64; Филипович, 2019: сс. 107—109], попереджали про ці небезпеки. Виділялися два рівні небезпек/ризиків — зовнішній і внутрішній [Релігійна, 2019]. Усвідомлюючи швидкоплинність і змінюваність сучасного світу, з початку і впродовж широкомасштабної війни, деякі з вказаних ризиків і небезпек змінили ступінь інтенсивності. Тому їх уточнення і поглиблення можливе лише через контекстуальність релігієзнавчих досліджень і включеність релігієзнавців в тканину дійсності. Серед **зовнішніх ризиків** названі:

- агресія Росії проти України, що проявлено було ще в анексії Криму та військових діях на Сході України;

- гібридна війна, яка велася і ведеться на різних рівнях і в різних формах;
- наявність релігійних центрів (Москви і Риму), чії стратегічні плани і щодо світу загалом, і щодо релігійної України зокрема не збігаються, а інколи й прямо суперечать українським інтересам. Нині на релігійному полі України знов зішлись інтереси Риму та Москви, що проявилось у ескалації суперечностей: 1) між проукраїнським і промосковським православ'ям; 2) проукраїнськими греко-католиками та промосковськими православними; 3) греко-католиками й римо-католиками;

- протидія Москви ініціативам Вселенського патріархату не тільки в питанні утвердження незалежної Православної Церкви України, але і в стратегічному прагненні «переформатувати» світове православ'я згідно з власними імперськими інтересами. Надання/отримання Томосу-2019 загострило внутрішньоправославні конфлікти між УПЦ (МП) і УПЦ КП та УАПЦ (до 2018), а тепер між УПЦ (МП) та ПЦУ. Україна стала каталізатором внутрішньоправославного конфлікту між Константинополем і Московією, який невідомо як буде розв'язано;

- поширення антиукраїнських світських і релігійних ідеологій і теорій («руській мір», «святая Русь», «історическая Русь», «богоносний рускій народ», «вселенська місія Великої Росії», євразійство, панславизм тощо); Україна стала, окрім іншого, об'єктом ідеологічної агресії, коли ззовні нав'язуються агресивні стереотипи на кшталт: греко-католики — уніати, прибічники Ватикану, православні ПЦУ (раніше УПЦ КП та УАПЦ) — розкольники, віровідступники; протестанти — сектанти тощо;

- наявність інших конкуруючих релігійних центрів (мусульманських — турецьких, іранських, арабських тощо, юдейських, китайських, корейських, японських, індійських, новорелігійних тощо), які розігрують українську карту для власного зиску;

- втручання у релігійні справи політичних центрів (Вашингтона, Москви, Варшави, Анкари, Брюсселя, Парижу, Берліна, Пекіна тощо), які демонструють свою зацікавленість релігійними орієнтаціями українців.

Крім означених зовнішніх, важливе значення для формування сучасної картини дійсності — контексту розгортання релігійної ситуації — мали й **внутрішні чинники**, які здатні утримувати в собі небезпеку зміни релігійної ситуації з можливими негативними наслідками для суспільства. Ці внутрішні ризики породжені різними за своєю природою, але пов'язаними між собою проблемами: *загальносуспільними* і власне *релігійними*.

До перших, які вже були визначені раніше [Филипович, 2020: сс. 59—60], відносяться:

- втрата українцями ціннісних смислів свого існування, перемога домінуючого малоросійства;

- внутрішній розбрат і ворожнеча, розкол, поділ між прихильниками «української України», дезінтеграція суспільства, культивування індукції емоційного хаосу;

- невизначеність власної ідентичності, що проявляється у ставленні до української мови як державної, до Томосу як виразу нової релігійної ідентифікаційної матриці, утвердження автокефальності й самодостатності;

- замовність і ангажованість українських ЗМІ і, як наслідок — викривлена, неправдива інформація, або й відверта дезінформація, спрямовані на некритичне сприйняття аудиторією.

До другої групи ризиків віднесено [Филипович, 2019: сс. 108—109]:

- лише часткове розв'язання проблеми православного розділення в Україні;

- повільність переходів і приєднання до ПЦУ парафій УПЦ МП;

- консерватизм й патерналізм великої маси віруючих, орієнтованих на Москву (Росію);

- інертність православного середовища в здатності переорієнтації на нову парадигму «відкритого православ'я»;

- мовчазна невідпорність українських греко-католиків на тиск з боку Ватикану: а) щодо невизнання війни на сході України як агресії з боку Росії; б) щодо закликів примирення України з ОРДЛО й зняття з порядку денного отримання патріархату для УГКЦ;

- прихильність деяких протестантських церков до концепції євразійства як фантомним залишком радянського минулого;

- невиразність позиції юдейських об'єднань щодо незалежності України в її відстоюванні своїх національних і державних інтересів;

- відсутність одностайного підходу мусульманських управлінь України, крім ДУМУ «УММА», до російської агресії і окупації частини територій на Сході України та анексії Криму;

- орієнтація деяких рідновірських течій на ідеї панславізму;

- пріоритезація у більшості неоорієнталістських течій цінностей материнської релігії Сходу, нехтування власними традиціями, відстороненість від українського контексту, байдужість до українських проблем і реалій, обезцінення українського громадянства тощо.

Прописуючи всі ці безпекові питання можливих і реальних ризиків для українського суспільства в його релігійному сегменті, попереджаючи про них владу і церкви, релігієзнавці не могли передбачити масштаби тих змін, які відбулися в житті віруючих після російського вторгнення 24 лютого 2022 р. Релігійне життя світу та України тепер відбувається в нових контекстах, відчутно змінився вектор розгортання релігійної ситуації.

Ми вже писали про зміни релігійного ландшафту України в умовах війни [Колодний, 2022], про роль України в геополітичному переформатуванні світу, що настало як наслідок російсько-української війни [Филипович, 2022b]. Але динаміка самого релігійного життя випереджає наше усвідомлення його змін. На початок 2023 року відбулися події, можливо, неочікувані для церкви, держави й суспільства (маємо на увазі втрату монополії УПЦ в релігійному житті України, агресивний вплив РПЦ на українське і світове

православ'я, зміну вектора взаємовідносин Москви і Риму, вирівнювання церковного і суспільного статусу ПЦУ і УПЦ, зростання ролі капеланства в ЗСУ, надання духовної опіки українськими біженцями за кордоном тощо), засновки для яких були означені в вищенаведених ризиках і небезпеках. Але саме контекст війни задає швидкість всіх цих змін, їх динаміку і масштаб.

При застосуванні загальних підходів до аналізу конкретної дійсності, зокрема позиціонування церков в українському суспільстві під час війни, що відстежується за висловлюваннями очільників церкви, за синодальними і соборними рішеннями, за активністю церковних інституцій тощо, ми не концентруємося на догматах чи релігійній етиці конкретної організації (хоча цей пласт релігії є важливим для прояснення реалізації цих віровчень). Крім оцінки міри засвоюваності символу віри і молитви «Отче Наш» експерт фокусується на характері діяльності, інституційній, обрядово-культурній та інших діях, які здійснюються індивідуально або колективно. Важливо при аналізі релігії і релігійної ситуації звертати увагу на цілу низку контекстуально проявлених ознак: який патріарх поминається на літургії, за кого ставляться свічки в храмі, про воскресіння якої держави співають віруючі християни, з якої причини збирають інформацію, особливо щодо інформації особистого характеру (про сім'ї військовослужбовців ЗСУ, наприклад) — для реальної допомоги чи для використання з іншою метою.

На відміну від персональної молитви чи сповіді, змісти яких неможливо верифікувати, публічні події піддаються широким релігієзнавчим рефлексіям. Тому патріотичні заклики шанувати Україну та її героїв або ж російськомовне оспівування «матушки Росії» в умовах війни — більш ніж доказові для визначення причетності в реалізації ризиків і небезпек для українського суспільства і держави. Через церковні ритуали, які пронизують все життєве тло церкви, соціальна група (в цьому разі церковна громада), стверджується, але у свій спосіб — одна як повністю національно орієнтована структура, інша — як така, що національно і релігійно не визначилася в умовах російської агресії.

Вкрай важливою є і контекстуалізація в застосуванні термінів і понять. Особливо це актуально саме тому, що релігієзнавство є не просто гуманітарною, але щонайперше — світоглядною галуззю. І формулювати адекватне й притомне знання в ситуації інформаційного фронту на місцевості світоглядного фронтиру — справа вкрай відповідальна і потребує наукової майстерності, фахових знань, раціонально обґрунтованих й відповідних дійсності в її правдивому осмисленні переконань, критичної обачності, дискурсивної послідовності та методологічної врівноваженості партикулярних та універсальних значень. Адже необачне чи недбайливе застосування терміна може не лише призвести до викривлення дійсності, але й стати зброєю в руках вмілого пропагандиста-маніпулятора. Яскравий приклад цього — застосування й значеннєве розмежування термінів «русській мір» / «руський мир» / «російський світ» чи заміна «російської церкви» на «руську». Залежно

від того, з яких світоглядних позицій дослідник релігійної ситуації буде підходити до аналізу, він застосовуватиме той чи інший термін. Не завжди доречно перекладати українською мовою російські поняття згідно з правилами граматики. Бо ж принцип контекстуальності вимагає, аби ми вкладали в термін саме той зміст, який позначається відповідним контексту його вживання позначником. Переклад здійснюється на мапу певного світогляду. І якщо ми просто перекладаємо як набір слів концепт із чітко окресленим в певному контексті значенням — отримуємо сфальшований результат. Звичайно, у такому разі змішуються онтологічні, метафізичні, історичні й релігієзнавчі дискурси, підміняється значення та спотворюється дійсність. Тому слід чітко розрізняти контексти, у яких доречно вживати той чи інший термін, та розуміти, що той чи інший концепт формується у певному контексті, тож є безумовно пов'язаним з іншими змістовними дискурсами. Речі (предмети, феномени) треба називати властивими іменами, аби в таких виражались й розкривались автентичні змісти, контекстуально сформовані й контекстуально адекватно зрозумілі.

На згаданих конкретних прикладах, які ще стануть об'єктом релігієзнавчого аналізу та прогнозування, ми спостерігаємо, наскільки важливим сьогодні є як сам процес вписування себе як суб'єкта історичного розвитку в певний культурний та суспільно-подійний контекст, так і його прочитання.

Обставини війни вимагають від нас — і дослідників релігії, і носіїв тієї чи іншої форми релігійності, — чіткого позиціювання себе в цій системі світоглядних і дієвих парадигм: ти належиш контексту «руського міра» чи формуєш, захищаєш, відстоюєш Український світ. Тобто ситуація війни звільняє від безстороннього, позаконтекстуального, часто такого, що називається «об'єктивним», аналізу. Допустимість такого методологічного прийому, який використовуються в феноменології релігії, — винесення за дужки — інтенція обговорюється навіть в закордонних дослідженнях.

Концептуальні і методологічні проблеми релігієзнавчого дослідження, аналітики і прогнозування в умовах, деформованих військовою агресією Росії, потребують кореляції практичним аспектом, апробованим в довоєнний час і підтвердженим результатами. Сьогодні потрібні адекватні теорії, за словами українського методолога науки В. Кузнецова, *практичні теорії*, «якими користуються та які постійно вдосконалюють науковці в своїй повсякденній практиці» [Габович, 2022: с. 141].

Висновки

Отже, **контекстуальність як методологічний підхід в релігієзнавчому дослідженні** полягає в тому, що дослідник має брати до уваги і враховувати:

1) Подієвий контекст (зокрема військову агресію Росії проти України) як умову прояву/маніфестації релігії, що задає її функційні та змістовні особливості. Відтак контекст дійсності — це місце зустрічі релігієзнавця з живою релігією, а контекстуальність — розуміння трансформаційних процесів і в

самій релігії (історичність релігії), і в її функціюванні як людського феномену в умовах війни — з одного боку, та одночасна зануреність дослідника в цей контекст — з іншого;

2) Особливості, глибину та інтенсивність свого (дослідницького) контекстуального включення/вилучення. Контекстуальність вимагає від дослідника постійної корекції його позиції, звірки ним сформульованих припущень із дійсністю, зважування доречності застосування певних методів та визначень, критичного переосмислення висловленого ним самим при зміні контексту та колегами із застосуванням цілого методологічного апарату українського академічного релігієзнавства.

Методологічні підходи, що використовувалися в академічному релігієзнавстві у довоєнний час, не втратили своєї функційної значущості й зараз, в період російсько-української війни. Але нині особливо актуальним постає контекстуальний підхід, що засвідчує зміну парадигми сучасного методологічного мислення в релігієзнавстві.

Відтак концептуальні і методологічні проблеми релігієзнавчого дослідження, аналітики і прогнозування в умовах, деформованих військовою агресією Росії проти України, потребують посилення принципом контекстуалізації, кореляції/корекції, звірки сформульованих припущень із дійсністю, зважування доречності застосування певних методів та визначень, критичного переосмислення обраного методологічного апарату. Сучасна контекстуальність релігієзнавчих досліджень диктує необхідність осмислення проблем не тільки метатеорії, але й метапрактики.

ДЖЕРЕЛА

- Академічне релігієзнавство* (2000). За науковою редакцією професора Анатолія Колодного. Київ: Світ знань.
- Бронк, А. (2011). О причинах невозможности безпредпосылочного и в этом смысле объективного изучения религии. *Вестник ПСТГУ I: Богословие. Философия*, 5 (37), 85—98.
- Війна як соціокультурний феномен: Круглий стіл «Філософської думки». Частина I (2022). *Філософська думка*, 3, 7—58. Отримано з: <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/616>
- Габович, О., Кузнецов, В. (2022). Огляд сучасної філософії науки. *Філософська думка*, 2, 137—154. <https://doi.org/10.15407/fd2022.02.137>
- Гардашук, Т. (2022). Наука і наукова комунікація в умовах невизначеності. В: *Комунікативні трансформації в сучасній науці: Монографія* (сс. 140—168). Київ: Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Отримано з: <https://drive.google.com/file/d/1QW2XpbO6oUA67TBSPB704KENEV8IKxEa/view>
- Горкуша, О. (2009). Філософія релігії: предмет галуз. В: *Дисциплінарне релігієзнавство. Колективна монографія*. За ред. проф. А. Колодного (сс. 49—68). Київ: УАР.
- Горкуша, О. (2012). Філософія релігії як співосмислювання людських пошуків релігійних сенсів. В: *Філософія релігії в Україні: варіативність стратегій осмислення предмета. Збірник наукових праць*. За редакцією А. Колодного, О. Горкуші (сс. 83—97). Київ: УАР.
- Горкуша, О., Филипівич, Л. (2021). Методологічні алгоритми міжконфесійного діалогу: збалансованість світоглядних диспозицій та рівнів сприйняття дійсності як умова

- порозуміння. В: *Гуманітарний дискурс у перспективі XXI століття: методологічні засади. Зб. матеріалів конференції*. Чернівці: ЧНУ. Отримано з: <https://drive.google.com/file/d/1-s8hWnWXhOtxVM3s2ju74y1WZM3bmaX9/view>
- Дисциплінарне релігієзнавство. Колективна монографія* (2009). За наук. ред. д. філос. н., проф. А. Колодного. Київ.
- До читачів (2013). *Філософська думка*, 3, 4.
- Колодний, А. (2013). *Історіософія релігії. Монографія*. Київ.
- Колодний, А. (2020а). *Феномен релігієзнавства. Монографія*. Київ: Інтерсервіс.
- Колодний, А., Филипович, Л. (2020b). Концепція релігійної безпеки: методологічні підходи академічного релігієзнавства. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, 2 (16), 19—23.
- Колодний, А., Филипович, Л. (2022). Зміни релігійного ландшафту України в умовах війни та виклики для державно-конфесійних відносин. В: *Держава і Церква в історії України: зб. наук. статей* (т. 8, сс. 5—16). Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка.
- Крымский, С. (1992). Контуры духовности: новые контексты идентификации. *Вопросы философии*, 12, сс. 22—29.
- Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка* (2014). За загальною редакцією д. філос. н. Л.О. Филипович і канд. філос. н. О.В. Горкуші. Київ: Самміт-Книга.
- Практичне релігієзнавство. Колективна монографія* (2012). За ред. проф. А. Колодного і проф. Л. Филипович. Київ: Українська конфедерація журналістів та Українська асоціація релігієзнавців.
- Релігієзнавство України. Книга перша. Релігієзнавча думка України другого тисячоліття. Колективна монографія* (2013). За науковою редакцією докторів філософських наук В. Климова та А. Колодного. Київ: УАР.
- Релігійна безпека/небезпека України. Зб. наук.праць і матеріалів* (2019). За ред. проф. А. Колодного. Київ: УАР.
- Титаренко, В., Филипович, Л. (2019). Публічна політика і публічна релігія в парадигмі релігійної свободи. *Релігійна свобода*, 22—23, сс. 44—56.
- Филипович, Л. (2018). Методологічні виклики для українських релігієзнавців: осягнення Майдану і російсько-української війни. В: *Суспільство, держава і церква у спектрі міждисциплінарних досліджень. Зб. мат. міжн. наук.-практ. конференції* (сс. 110—114). Хмельницький.
- Филипович, Л. (2021). Ідентичність: багатоманіття методологічних підходів вивчення. В: *Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних вимірах: український контекст*. За ред. професорів А. Колодного, Л. Филипович, А. Арістової (сс. 9—16). Київ: УАР.
- Филипович, Л. (2022а). Варіативність дослідницьких методологій в осягненні феномена. В: *Український світ в його релігійних вимірах: колективна монографія*. За ред. професорів Л. Филипович та А. Арістової (сс. 13—17). Київ: УАР. Отримано з: https://drive.google.com/file/d/1FhWP6mH_76WKJ6tzoMtQrxsEevx6KLVu/view
- Филипович, Л., Владиченко, Л. (2022b). Місце і роль України в геополітичному переформатуванні світу: релігієзнавчі аспекти. *Мультиверсум*, 2 (176), 169—185.
- Филипович, Л., Титаренко, В. (2019). Публічна релігія і публічна політика в Україні: зовнішні та внутрішні ризики. В: *Інституалізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів: мат. щорічн. Всеукр.наук.-практ.конф.за міжнар.участю: у 5т.* За заг. ред. А.П. Савкова, М.М. Білінської, О.М. Петрое (т. 2, сс. 107—109). Київ: НАДУ.
- Филипович, Л., Титаренко, В. (2020). Проблемні аспекти міжконфесійних та державно-конфесійних відносин у суспільно-політичній ситуації в Україні. *Релігійна свобода*, 24, 55—64.
- Филипович, Л., Титаренко, В. (2022с). Методологічні виклики релігієзнавчого осмислення релігійної реальності в умовах війни. В: *Актуальні проблеми сучасної філософії*

- та науки: виклики сьогодення: зб. наук. Праць. Редкол. М.А. Козловещь, Л.В. Горохова, О.В. Чаплінська (сс. 166—169). Житомир: Видавничий центр ЖДУ ім. І. Франка. Отримано з: <http://eprints.zu.edu.ua/34171/1/АПФН-2022.pdf>
- Філософія релігії в Україні: варіативність стратегій осмислення предмета* (2012). Збірник наукових праць. За науковою редакцією А. Колодного, О. Горкуші. Київ: УАР.
- Функціональність релігії: Український контекст* (2017). Монографія Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. За редакцією професорів А. Колодного та Л. Филипович. Київ: УАР.
- Research Methodology for Religious Studies Writings* (s.a.). Retrieved from: <https://writingcenter.unc.edu/tips-and-tools/religious-studies/>
- Research Methods in the Study of Religion* (s.a.). Retrieved from: <https://libguides.unm.edu/c.php?g=485351&p=7950681>
- The Routledge handbook of research methods in the study of religion* (2011). Ed. by Michael Stausberg and Steven Engler. New York.
- Waardenburg, J. (1987). The study of religion in today's world. In: *Religion in today's world: The religious situation of the world from 1945 to the present day* (p. 359). Edinburg.

Одержано 01.02.2023

REFERENCES

- Academic Religious Studies* (2000). Ed. By professor Anatolii Kolodnyi. [In Ukrainian]. Kyiv: The world of knowledge. [=Академічне релігієзнавство 2000]
- Bronk, A. (2011). About the reasons for the impossibility of an unconditional and in this sense objective study of religion. [In Ukrainian]. *Herald of PSTHU I: Theology. Philosophy*, 5 (37), 85—98. [=Бронк 2011]
- Disciplinary religious studies. Collective monograph* (2009). Ed. by doctor of philosophy, prof. A. Kolodnyi. [In Ukrainian]. Kyiv. [=Дисциплінарне релігієзнавство 2009]
- Functionality of Religion: The Ukrainian Context* (2017). Monograph of the Religious Studies Department, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine. Ed. by professors A. Kolodnyi and L. Fylypovych. [In Ukrainian]. Kyiv: UAR. [=Функціональність релігії 2017]
- Fylypovych, L. (2018). Methodological challenges for Ukrainian religious scholars: understanding the Maidan and the Russian-Ukrainian war. [In Ukrainian]. In: *Society, state and church in the spectrum of interdisciplinary studies. Coll. of Materials of international scientific and practical conferences* (pp. 110—114). Khmelnytskyi. [= Филипович 2018]
- Fylypovych, L. (2021). Identity: diversity of methodological approaches to study. [In Ukrainian]. In: *Religious identities in their essence and denominational dimensions: the Ukrainian context. Coll. monograph*. Ed. by prof. A. Kolodnyi, prof. L. Fylypovych, prof. A. Aristova (pp. 9—16). Kyiv: UAR. [=Филипович 2021]
- Fylypovych, L. (2022a). Variability of research methodologies in understanding the phenomenon. [In Ukrainian]. In: *The Ukrainian world in its religious dimensions: Collective monograph*. Ed. by professors L. Filipovich and A. Aristova (pp. 13—17). Kyiv: UAR. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1FhWP6mH_76WKJ6tzoMtQrxsEevx6KLVu/view [=Филипович 2022a]
- Fylypovych, L., Tytarenko, V. (2019). Public religion and public policy in Ukraine: external and internal risks. [In Ukrainian]. In: *Institutionalization of public administration in Ukraine under the conditions of European integration and globalization challenges: Materials of annually All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation: in 5 vols.* Ed. by A.P. Savkova, M.M. Bilynska, O.M. Petroye (vol. 2, pp. 107—109). Kyiv: NADU. [=Филипович, Титаренко 2019]

- Fylypovych, L., Tytarenko, V. (2020). Problematic aspects of interfaith and state-faith relations in the socio-political situation in Ukraine. *Religious freedom*, 24, 55–64. [=Филипович, Титаренко 2020]
- Fylypovych, L., Tytarenko, V. (2022c). Methodological challenges of religious understanding of religious reality in the conditions of war. [In Ukrainian]. In: *Actual problems of modern philosophy and science: challenges of the present: Coll. of science works*. Editorial board M.A. Kozlovets, L.V. Gorokhova, O.V. Chaplinska (pp. 166–169). Zhytomyr: Publishing Center of I. Franko State University. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/34171/1/АПФН-2022.pdf> [=Филипович, Титаренко 2022c]
- Fylypovych, L., Vladychenko, L. (2022b). The place and role of Ukraine in the geopolitical reformatting of the world: religious aspects. [In Ukrainian]. *Multiverse*, 2 (176), 169–185. [=Филипович, Владиченко 2022b]
- Gabovych, O., Kuznetsov, V. (2022). Overview of modern philosophy of science. [In Ukrainian]. *Filosofska dumka*, 2, 137–154. <https://doi.org/10.15407/fd2022.02.137> [=Габович, Кузнєцов 2022]
- Hardashchuk, T. (2022). Science and scientific communication in conditions of uncertainty. [In Ukrainian]. In: *Communicative transformations in modern science: Monograph* (pp. 140–168). Kyiv: H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine. Retrieved from:
- Horkusha, O. (2009). Philosophy of religion: the subject of branches. [In Ukrainian]. In: *Disciplinary religious studies. Collective monograph*. Ed. by prof. A. Kolodnyi (pp. 49–68). Kyiv: UAR. [=Горкуша 2009]
- Horkusha, O. (2012). Philosophy of religion as co-understanding of human search for religious meanings. [In Ukrainian]. In: *Philosophy of religion in Ukraine: variability of strategies for understanding the subject. Collection of scientific papers*. Ed. by A. Kolodnyi, O. Horkusha (pp. 83–97). Kyiv: UAR. [=Горкуша 2012]
- Horkusha, O., Fylypovych, L. (2021). Methodological algorithms of interfaith dialogue: the balance of worldview dispositions and levels of perception of reality as a condition for understanding. [In Ukrainian]. In: *Humanitarian discourse in the perspective of the 21st century: methodological principles. Coll. of materials of the conference*. Chernivtsi: ChNU. Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/1-s8hWnWXhOtxBM3s2jy74y1WZM3bmaX9/view> [=Горкуша, Филипович 2021]
- <https://drive.google.com/file/d/1QW2XpbO6oUA67TBPCPB704KENEV8IKxEa/view> [=Гардашук 2022]
- Kolodnyi, A. (2013). *Historiosophy of religion. Monograph*. [In Ukrainian]. Kyiv: UAR. [=Колодний 2013]
- Kolodnyi, A. (2020a). *The phenomenon of religious studies. Monograph*. Kyiv: Interservice. [In Ukrainian]. Kyiv [=Колодний 2020a]
- Kolodnyi, A., Fylypovych, L. (2020b). The concept of religious security: methodological approaches of academic religious studies. [In Ukrainian]. *Sofia. Humanitarian and religious bulletin*, 2 (16), 19–23. [=Колодний, Филипович 2020b]
- Kolodnyi, A., Fylypovych, L. (2022). Changes in the religious landscape of Ukraine in the conditions of war and challenges for state-confessional relations. [In Ukrainian]. In: *The State and the Church in the History of Ukraine: Coll. of science articles* (vol. 8, pp. 5–16). Poltava: V.G. Korolenko PNP. [=Колодний, Филипович 2022]
- Krymskyi, S. (1992). Contours of spirituality: new contexts of identification. [In Russian]. In: *Voprosy filosofii*, 12, 22–29. [=Крымский 1992]
- Maidan and Church. Chronicle of events and expert assessments* (2014). Ed. by doctor of philosophy L.O. Fylypovych and candidate of philosophy O.V. Horkusha. [In Ukrainian]. Kyiv: Summit-Кнуга. [=Майдан 2014]

- Philosophy of religion in Ukraine: variability of strategies for understanding the subject* (2012). Collection of scientific papers. Ed. by A. Kolodnyi, O. Horkusha. [In Ukrainian]. Kyiv: UAR. [=Філософія релігії 2012]
- Practical religious studies. Collective monograph* (2012). Ed. by prof. A. Kolodnyi and prof. L. Fylypovych. [In Ukrainian]. Kyiv: Ukrainian Confederation of Journalists and Ukrainian Association of Researchers of Religion. [=Практичне релігієзнавство 2012]
- Religious security/danger of Ukraine. Collection of scientific works and materials* (2019). Ed. by prof. A. Kolodnyi. [In Ukrainian]. Kyiv: UAR. [=Релігійна безпека/небезпека 2019]
- Religious studies of Ukraine. Book one. Religious thought of Ukraine in the second millennium. Collective monograph* (2013). Ed. by doctors of philosophy V. Klymov and A. Kolodnyi. [In Ukrainian]. Kyiv: UAR. [=Релігієзнавство України 2013]
- Research Methodology for Religious Studies Writings* (s.a.). Retrieved from: <https://writingcenter.unc.edu/tips-and-tools/religious-studies/>
- Research Methods in the Study of Religion* (s.a.). Retrieved from: <https://libguides.unm.edu/c.php?g=485351&p=7950681>
- The Routledge handbook of research methods in the study of religion* (2011). Ed. by Michael Stausberg and Steven Engler. New York.
- Toward the readers* (2013). [In Ukrainian]. *Filosoofska dumka*, 3, 4. [=До читачів 2013]
- Tytarenko, V., Fylypovych, L. (2019). Public policy and public religion in the paradigm of religious freedom. [In Ukrainian]. *Religious freedom*, 22—23, 44—56. [=Титаренко, Філіпович України 2019]
- Waardenburg, J. (1987). The study of religion in today's world. In: *Religion in today's world: The religious situation of the world from 1945 to the present day*. Edinburg.
- War as a socio-cultural phenomenon: Round table of «Philosophical thought». Part 1 (2022). [In Ukrainian]. *Philosophical thought*, (3). P. 7—58. [=Війна 2022]

Received 01.02.2023

Liudmyla FLYPOVYCH, Doctor of Philosophy, Professor,
Leading Research Fellow at the Religious Studies Department,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,
4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 01001
lfilip56@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0886-3965>

Vita TYTARENKO, Doctor of Philosophy, Professor,
Senior Research Fellow at the Department of Religious Studies,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,
4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 01001
vitatit@i.ua
<https://orcid.org/000-0003-1073-9792>

Oksana HORKUSHA, PhD in Philosophy,
Senior Research Fellow at the Department of Religious Studies,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,
4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 01001
slovosvit@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4751-6616>

CONTEXTUALIZATION AS ONE OF THE MAIN METHODOLOGICAL APPROACHES OF RELIGIOUS STUDIES RESEARCH DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article proposes to deepen and expand the classical methodological approaches formulated at the beginning of the 21st century within the framework of academic religious studies. Based on the methodological works of the founder of modern Ukrainian religious studies, Prof. Kolodnyi, who first clearly defined the principles of the scientific study of religion, in particular objectivity, historicism, worldview neutrality, pluralism, etc., the authors justify the need for contextualization as one of the main methodological approaches in the study of current religious processes. They insist on rethinking not only the universality and effectiveness of some methodological principles in new circumstances — the Russian-Ukrainian war, but also on the actualization of new ones, critically rethinking their neglect in the pre-war period. It is proved that in the hierarchy of religious principles, the principle of contextuality becomes a particularly sought-after reality of Russia's war against Ukraine. Even the concepts that researchers use describing a new religious situation must be contextualized.

The authors remind about those contextual dangers for the life world of Ukraine that exist in its religious segment, highlighting external and internal factors that cannot be ignored when analyzing the contemporary religious situation in Ukraine and in the world. Analyzing the current reality, the authors conclude that contextuality as a methodological approach in religious studies should consider: 1) The event context — Russia's military aggression against Ukraine — as a condition for the manifestation of religion, which determines its functional and substantive features; 2) Features, depth and intensity of research's contextual inclusion/exclusion.

Tragic changes in the context of the life of Ukrainians — linguistic, cultural, informational, religious, etc. necessarily correct expert neutrality, objectivity, non-involvement. According to the authors, the war situation liberates from an unbiased, out-of-contextual analysis. The admissibility of such contextualization is a matter of debate.

Keywords: *contextuality, Russian-Ukrainian war, methodological approaches, principles of academic religious studies.*